

Δια της μνήμης περάσματα.

Αλεξία Τατέου

Σχολιασμός στο κείμενο του Ιάκωβου Κλεώπα, *Το σώμα της μνήμης*.

Με το κείμενό του ο κ. Κλεώπας ανοίγει ερωτήματα που βρίσκονται στην καρδιά της ψυχοσωματικής σκέψης, καθώς στην δική μου κατανόηση, τα μνημονικά εντυπώματα στο σώμα και οι εγγραφές της μνήμης συνιστούν οδούς, περάσματα μεταξύ της ψυχικής και της σωματικής τάξης.

«Χωρίς σώμα, ούτε μνήμη» μας λέει. Άξονας της προβληματικής του η μεταξύ τους σχέση, ως «σχέση διαλόγου, κατοπτρική, μεταβατική, αμοιβαίων παραμορφώσεων, έως αρνητικού, του ενός αντί ή ίσως προς όφελος του άλλου». Υπόθεσή του, ότι η μνήμη έχει σώμα. Κάπως όπως ένα κρασί έχει σώμα, μας λέει. Για κείνον που το γεύεται.

Η ταλάντωση της σκέψης του κ. Κλεώπα μεταξύ της επανατοποθέτησης της μνήμης στο ευρύτερό της πλαίσιο και του πόλου της ψυχαναλυτικής θεωρίας και κλινικής, του επιτρέπει να πάρει την αναγκαία για την αναλυτική σκέψη απόσταση.

Σε αντίστιξη, αλλά και πλέον ενός ψυχαναλυτικού λόγου που μιλά για σχέσεις μνημονικών εγγραφών και σώματος στο πλαίσιο του ψυχικού ελλείμματος, του αρνητικού, προτείνει την υπόθεση μιας μνήμης του σώματος η οποία δεν παραπέμπει σε μια παθολογική διάσταση, μιας μνήμης ψυχικά μη σημαίνουσας, η οποία θα μπορούσε, εμπλέκοντας και άλλους σωματικούς και ψυχικούς παράγοντες, να αποτελέσει ίσως το έδαφος μιας σωματοποίησης.

Σκέπτομαι πως μια μη σημαίνουσα μνήμη, στον άξονα της ψυχικής πορείας, μάλλον αφορά είτε τον χρόνο - μη χρόνο της απαρχής, είτε ρήγματα στην ιστορικότητα του υποκειμένου. Και εδώ θεωρώ δύσκολο να σκεφτούμε τα πράγματα χωρίς την έννοια του αρνητικού. Στην σωματική τάξη όμως, όπως έχει ήδη εκτενώς αναφερθεί και στο Συνέδριο, η κλινική νευρολογία έχει αποδείξει ότι αισθητηριακές εντυπώσεις, αλλά και σωματικές λειτουργίες καταχωρούνται. Δεν είναι αντιληπτές, συνειδητές, παραμένουν όμως δραστήριες. Θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι είναι αυτή η δυνατότητα που έχει το σώμα να κρατά τα σημάδια έξωθεν και έσωθεν κινητικοαισθητηριακών αντιληπτικών διεγέρσεων, που κάνει δυνατή την ψυχική λειτουργία μνημονικών εγγραφών. Μια συνέργεια δηλαδή, των δύο τάξεων, απαραίτητη για την λειτουργία της ψυχοσωματικής οντότητας. Ίσως, θα ρωτούσα τον κ. Κλεώπα, "χωρίς μνήμη σώματος, ούτε ψυχική μνήμη;"

Κι αν στον χώρο του ψυχικού μιλάμε για πάντα εν ενεργεία *δίκτυα* μνημονικών ιχνών σε δυναμική σχέση με τα αντιληπτικά ερεθίσματα (Α. Ποταμιάνου, 2015), ίσως αντίστοιχα τα εντυπώματα των αντιληπτικών ερεθισμάτων στο σώμα -έναν οργανισμό εξάλλου- να υπάρχουν σε *πλέγματα συσχετίσεων*, με πολλαπλά σημεία συνήχησης και τρόπους διεργασίας μεταξύ των δύο τάξεων *πλεγμάτων*. Θα μπορούσαμε εδώ να σκεφτούμε το μέγεθος της πολυπλοκότητας του ψυχοσώματος και τις δυνατότητες που αυτή συνεπάγεται. Καλούμεθα όμως να επερωτήσουμε την δυνατότητα καθορισμού μονοσήμαντων αντιστοιχίσεων μεταξύ σωματικών ήχων και ψυχικών ιχνών και να σκεφτούμε βεβαίως την επίπτωση που έχει αυτή η αναρρότηση στην τεχνική. (Στην κατανόηση, την ερμηνεία, τις κατασκευές μας.) Η θέση μου επ' αυτού γίνεται πιο σαφής στην συνέχεια, στην ανάγνωσή μου των κλινικών περιπτώσεων.

Η ψυχοσωματική οντότητα *έχει* την τάση να οργανώνει, να συγκροτεί συσχετισμούς, μορφώματα, με διαφορετικό βεβαίως τρόπο στα δύο πεδία, (πχ μορφές Gestalt) αλλά και στα δύο πεδία.

Ο Freud ήδη το 1915 στο *Apprentix C* στο κείμενό του για το Ασυνείδητο, απόσπασμα από το κείμενό του για την Αφασία, ενστερνίζεται την φιλοσοφική άποψη ότι το Πράγμα *προσδιορίζεται* για μας από πολύ περισσότερες αισθητηριακές εντυπώσεις από αυτές που γνωρίζουμε και μάλιστα *συσχετιζόμενες* μεταξύ τους.

Οι σκέψεις αυτές με οδηγούν να συνταχθώ με την υπόθεση του κ. Κλεώπα για μια μνήμη του σώματος ως μια διεργασία της ψυχοσωματικής οντότητας πρόδρομη όπως μας προτείνει, στις απαρχές της εξελικτικής της πορείας. Έναν οργανωτή ίσως εντέλει.

Θα ήθελα εδώ να τονίσω δύο σημεία. Πρώτον η εξελικτική πορεία και δη στο ξεκίνημά της, κάθε άλλο παρά άμοιρη οδύνης είναι, οπότε και οι τραυματικές εγγραφές δεν λείπουν, και δεύτερον, ο εν τω γενάσθαι ψυχισμός την σωματική του θεμελίωση θα εγγράψει ως μνημονικό ίχνος μιας συνάντησης. Στην δική μου κατανόηση, γι αυτήν την συνάντηση μιλά ο Α. Green (1999) όταν αναδεικνύει την σημασία του ίχνους της αγκαλιάς της μητέρας. Ψυχικό ίχνος που όμως υποστηρίζεται από το ανεξίτηλο σημάδι του σωματικού αγγίγματος, έρμα του ψυχικού στο πραγματικό. Το σκίρτημα της ψευδαισθητικής ανάκλησης το βεβαιώνει.

Θα ήθελα εδώ, να αναφερθώ και στον Ν. Νικολαΐδη, ο οποίος μας μιλά για συνάντηση στον χρόνο του μη αναπαραστάσιμου, σε έναν χρόνο όπου οι επενδύσεις του αντικειμένου είναι φευγαλέες, δεν μπορούν ακόμη να το κρατήσουν ώστε να συγκροτηθεί η αναπαράστασή του και να μπορεί να ανακληθεί ψευδαισθητικά. Κι όμως, είτε ως αδιαφοροποίητο συναίσθημα, είτε ως αισθητηριακή

αντίληψη συγκεκριμένη, η συνάντηση παραμένει δια του ίχνους της ενεργή και ανακαλείται κι ας λείπει η "λαβή" του αναπαραστατικού.

Θα συμφωνήσω λοιπόν με τον κύριο Κλεώπα πως η υπόθεση μιας μνήμης σώματος είναι υπόθεση μιας μνήμης σωμάτων και θα έλεγα μιας μνήμης όσων διημείφθησαν μεταξύ τους. Το ίχνος θα είναι και ψυχικό δια της ερωτογένειας και θα είναι, όπως μας λέει ο A. Green, το αναφέρει ο κ. Δημόπουλος στο βιβλίο του 'Το σώμα και οι ψυχικές του αναπαραστάσεις', "η ψυχή, αποτέλεσμα της σχέσης μεταξύ δύο σωμάτων, εκ των οποίων το ένα είναι απόν."

Βεβαίως ο χώρος που οι σκέψεις και υποθέσεις όλων μας δοκιμάζονται είναι η κλινική.

**Στην πρώτη κλινική περίπτωση** ο κ. Κλεώπας αναφέρεται στον Μάνο, ένα νέο 19 ετών με σπαστική τετραπάρεση. Έξη μήνες νωρίτερα είχε πέσει με το αυτοκίνητό του από μια γέφυρα. Στο άκουσμα του μουσικού θέματος της αγαπημένης του ταινίας, ο Καλός, ο Κακός και ο Άσχημος, ανταποκρίνεται με όλο του το σώμα κι ένα χαμόγελο στο μέχρι τότε σε παρρητική σύσπαση πρόσωπό του.

Ο αναλυτής θέτει το ερώτημα: Τι συμβαίνει στον ψυχισμό, στις μνήμες και στην υποκειμενικότητα όταν χάνονται μεγάλα τμήματα της ύλης και των λειτουργιών που θεωρούμε ως έρεισμά της; Επ' αυτού σκέπτομαι πως η ενόρμηση ερείδεται στην σωματική λειτουργία (Freud 1905), κατόπιν όμως χαράσσει το δικό της πεπρωμένο και μέλλει να φανεί πώς θα διατρέξει και θα υφάνει ταυτόχρονα, τα μνημονικά δίκτυα. Παράλληλα όμως, θα μπορούσαμε να σκεφτούμε πως ενώ μέσα από την εξελικτική διαδρομή οι συναπτικοί κόμβοι μεταξύ ψυχικού και σωματικού φέρονται εντός της ίδιας της αναπαραστάσης, λίγα μπορούμε πούμε για τους τρόπους συνήχησης των δύο πεδίων.

Ο Μάνος αποκαλύπτει έναν ψυχισμό που πάλλεται, αλλά και μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως ίσως ο ψυχισμός του αυτός μπορεί ταυτόχρονα να καταστέλλει εαυτόν, ως μια κίνηση εξαφάνισης του πόνου, έναν δραστικό τρόπο να αντιμετωπίσει την υπερδιέγερση της τραυματικής συνθήκης. Το ατύχημα έχει τμήσει τον χρόνο σε πριν και μετά. Το βαθύ ρήγμα στην ψυχοσωματική του υπόσταση, στην ιστορία του ως υποκείμενο είναι μια πρώτη μόνον άκρη των νημάτων. Η διαθεσιμότητα του αναλυτή, του επιτρέπει (του αναλυτή), να συν-κινηθεί και να διαβεί με κίνηση προϊούσα τις ψυχικές διαστρωματώσεις, αρθρώνοντας αισθήσεις, συναισθήματα, σε εικόνες, αναπαραστάσεις και τελικά μια ιστορία που επιστρέφει στον Μάνο την δυνατότητα να σταθεί ως υποκείμενο απέναντί του. Αναρωτιέμαι όμως κατά πόσον η κατασκευή που ο αναλυτής προσφέρει, ρητά ή άρητα, χρησιμεύει και ως γέφυρα πάνω από τους χειμάρους του ενορμητικού, προστατεύοντας έτσι όλους τους συμβαλλόμενους.

Έχει μιλήσει η κ. Ποταμιάνου για τα λεγόμενα μοιραία ατυχήματα, για τα οποία μας καλεί να διερωτώμεθα αν πρόκειται "για απόμειξη ερωτικών και καταστροφικών ενορμήσεων οπότε η δράση των αποσυνδέσεων μπορεί να δώσει ψυχικές κενώσεις με την μορφή είτε της θεμελιακής κατάθλιψης, είτε τυφλών συμπεριφορών έως και την αδιάλειπτη αναζήτηση κινδύνων, που μπορεί να οδηγήσουν στον θάνατο."

Ίσως τελικά το Εγώ να αναστέλλει ωρισμένες αναπαραστάσεις του ή και μεγάλο μέρος της αναπαραστατικής του λειτουργίας, από τα πολλά που δεν θα μάθουμε. Όμως μοιάζει το δίκτυο των μνημονικών ιχνών να στηρίζει ακόμη το υφάδι του ψυχισμού και δι' αυτού να ζωντανεύει το πέρασμα από την ψυχική τάξη στο σώμα. Τι δυνατότητες άραγε ανοίγονται για τον Μάνο;

**Ο κύριος Σ.** ένας νέος άνδρας που ακινητοποιεί τον εαυτό του σωματικά και ψυχικά, φέρνει στο νου του αναλυτή τους πίνακες του Peter Bruegel και του Ιερώνυμου Μπος. Πίνακες στους οποίους βλέπουμε τις ανθρώπινες φιγούρες να ζωντανεύουν μια ιστορία, που όμως τις ξεπερνά. Σε ποια ιστορία συμμετέχει ο κ. Σ; Και πώς θα κατακτήσει μια θέση σε μια δική του, στην υποκειμενική του ιστορία;

Η δυναμική της υποκειμενοποίησης θεωρώ πως εκτυλίσσεται σε βάθος χρόνου. Είναι μια διεργασία σε συνάρτηση με εκείνη των ταυτίσεων και εσωτερικεύσεων.

(Θυμίζω πως ο κ. Σ πάει στο πρώτο ραντεβού με μια γυναίκα, την παρακολουθεί να τον περιμένει εκνευρισμένη, φεύγει και πηγαίνει πολύ αναστατωμένος στην καθορισμένη του συνεδρία. Ο αναλυτής σκέφτεται πως το έκτακτο του γεγονότος, δεν αφορά την συνάντηση με την γυναίκα, αλλά την αναλυτική συνάντηση.) Αναρωτήθηκα πόσο καιρό ωρίμαζε ο χρόνος της αναβίωσης του έκτακτου. Ίσως την στιγμή που κυττά την νέα γυναίκα σε ένταση, ήδη ξέρει ότι ήρθε η ώρα της δικής του συμμετοχής. Όχι όμως μαζί της, αλλά στο ασφαλές πλαίσιο της αναλυτικής σχέσης. Ο αναλυτής ανταποκρίνεται. Η ένταση του αναλυόμενου γίνεται εν-τάση, τάση εντός του σώματος του αναλυτή. Ο αναλυτής οδηγεί και οδηγείται σε μια ερμηνευτική διεργασία η οποία παρακολουθεί τον ρυθμό, τα βήματα του αναλυόμενου στην τροχιά της παλινδρόμησης. Είναι τολμώ να πω ένας χορός. Υπάρχει ένταση, αρμονία, απόσταση, σεβασμός και συνήχηση ταυτόχρονα. Κι όταν τελικά στο κρεσέντο ο αναλυτής προτείνει στον αναλυόμενο την σκέψη του: "Γυρνάτε το μάγουλο", πιστεύω πως δεν πρόκειται για μια φαντασία που ανήκει μόνον στον αναλυτή, για μια αναπαραστάση απέναντι στην οποία καλείται να τοποθετηθεί ο αναλυόμενος, αλλά για το σκαρίφημα μιας εικόνας την οποία ο αναλυόμενος είναι έτοιμος να αδράξει και να της δώσει το δικό του περιεχόμενο.

Και κάτι ακόμα. Ταυτόχρονα δίδεται ο χρόνος, η δυνατότητα ο ερμηνευτικός λόγος να γεννηθεί εντός του βιώματος της αναλυτικής συνάντησης και με το

αισθητικοαντιληπτικό έρμα του να λειτουργήσει μεταλλακτικά στην πορεία της υποκειμενοποίησης.

**Τρίτη περίπτωση.** Η Ήρα 30 χρονών, δεν θυμάται, δεν ονειρεύεται. Για να βρει κώδικες γραφής των αισθήσεων της σε εικόνες ονείρου, πρέπει να φτάσει στον τρίτο χρόνο ανάλυσης. Και τότε ιχνογραφεί το αδιευκρίνιστο, το συγκεχυμένο, των προσώπων, των φύλων, των αποστάσεων. Το πρώτο της όνειρο μοιάζει περισσότερο με μια σκηνοθεσία αισθήσεων, κυρίως οπτικών, απτικών και κίνησης, με συναισθήματά χαράς και εγκλεισμού.

Η διαδρομή που μέχρι τότε έχει διανύσει το αναλυτικό ζεύγος, περνά μέσα από συναντήσεις σε αισθητηριακό επίπεδο. Ο αναλυτής κινείται ανάμεσα στους πόλους της εγρήγορσης και της παλινδρόμησης. Όταν η Ήρα λίγους μήνες μετά την έναρξη της θεραπείας της του λέει: "Πήγα με δύο χθες βράδυ" τονίζοντας ιδιαίτερα τις λέξεις 'με δύο', εκείνος επιλέγει να επαναλάβει τις δύο λέξεις, μιμούμενος την ιδιαιτερότητα της εκφοράς του ήχου. Η Ήρα ανταποκρίνεται και σκέπτεται πως είπε "με αιδού". Ταυτόχρονα όμως, προσδιορίζει και μια αίσθηση συνάντησης, πολύτιμη, αλλά με φορά ασαφή, με κάτι εκτός; με κάτι εντός της; Ο κ. Κλεώπας αφήνεται, αλλά και εγκαλεί στην "μαγεία της μίμησης" για την οποία μας μίλησε στο άνοιγμα της ομιλίας του, δια στόματος Ferenczi. Στον τόπο αυτό της συν-αίσθησης όπου τολμά να μείνει χωρίς να προσφύγει στην ασφάλεια της δικής του αναπαραστατικής ικανότητας, δίδεται στην αναλυόμενη η δυνατότητα να αναβιώσει μια ίσως εκτός χρόνου συνάντηση, μέσα στην χρονικότητα της αναλυτικής σχέσης. Η διαφοροποίηση εισάγεται από τον αναλυτή, όταν προσφέρει την δυνατότητα λόγου, τον λόγο ως δυνατότητα, θα έλεγα. Της λέει: "Σαν να κάνατε κάτι τώρα, μιλώντας γι αυτό." Και εκείνη απαντά: "Πρέπει να τα νοιώσω, κι εσείς το ίδιο."

Όταν στον τρίτο χρόνο της ανάλυσης η νέα γυναίκα φτάνει στην διάνοιξη ενός περάσματος μέσα από την μορφοποιητική δυνατότητα του πρώτου εκείνου ονείρου, και μπορεί να πει πως "τώρα που έχει όνειρα, θυμάται," ο αναλυτής έχει κάθε λόγο να επαγρυπνεί για τις εντάσεις που θα αναβιωθούν στον νέο αυτό τόπο. (Θυμίζω πως στο όνειρο κολυμπά με μια παρουσία. Οι αισθήσεις είναι ευχάριστες. Όταν όμως νοιώθει ότι πρέπει να βγει, χτυπά το πρόσωπό της σε μια γυάλινη επιφάνεια και αναρωτιέται αν θα πρέπει να μάθει να αναπνέει στο νερό ή αν θα πνιγεί.) Το όνειρο αυτό το φτιάχνει μια γυναίκα με "ροπή" όπως έχει πει, "στα γυναικολογικά προβλήματα", στην λειτουργία δηλαδή του σώματος όπου εγγράφεται η διαδρομή της γέννησης. Ωμές φορτίσεις προ των θυρών; Ίσως.

Με την στάση του, ο αναλυτής διευκολύνει την αναλυόμενη να γίνει ιχνηλάτης της δικής της αναπαραστατικής δυνατότητας. Πέριξ μιας οπής που μέλλει να μείνει χαίνουσα; Ίσως. Το υφάδι όμως του αναπαραστατικού πυκνώνει και τα πράγματα μπαίνουν σε μια νέα δυναμική.

.....

Είμαι της άποψης ότι ένα ζωντανό σώμα, δεν είναι ποτέ ένα σιωπηλό σώμα. Άραγε αντέχουμε να παραμερίσουμε την ασφάλεια της κατανόησης για να μπορέσουμε να ακούσουμε τις αντηχήσεις του στην αναλυτική συνάντηση, στην ευρύτητα του φάσματός τους;

.....

Σας ευχαριστώ.

### **Βιβλιογραφία.**

- Δημόπουλος Β. (2013) *Το σώμα και οι ψυχικές του αναπαραστάσεις*, Εκδόσεις Γαβριηλίδη.
- Freud S. (1905) Three Essays on the Theory of Sexuality, *S.E. VII*.
- Freud S. (1911) Formulations on the Two Principles of Mental Functioning, *S.E. XII*.
- Freud S. (1915a) Instincts and their vicissitudes, *S.E. XIV*.
- Freud S. (1915b) The unconscious, *S.E. XIV*.
- Freud S. (1925) Negation, *S.E. XX*.
- Green A. (1999b) *The work of the negative*, Free Association Books.
- Καστοριάδης Κ. (1981) *Η κοινωνικο-ιστορική θέσμιση: το άτομο και το πράγμα*, στο *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας*, Εκδόσεις Κέδρος.
- Νικολαΐδης Ν. (1986) *Η Αναπαράσταση*, *Ψυχαναλυτικό δοκίμιο*, Εκδόσεις Ράππα.
- Ποταμιάνου Α. (2013) *Πεπρωμένα και σήμαντρα της ενοχής*, Ομιλία στο 2ο Συμπόσιο της Ελληνικής Ψυχοσωματικής Εταιρείας.
- Potamianou A. (2015) Amnestic traces: Traumatic after-effects, *International Journal of Psychoanalysis*, 96.
- Pontalis J.-B. (2000) *Η δύναμη της έλξης*, Εκδόσεις Σμίλη.
- Ωλανιέ Π. (2001) *Η βία της ερμηνείας*, *Από το εικονόγραμμα στο εκφερόμενο*, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας".